

De laatste decennia is de aandacht binnen de Nederlandse landschapsecologie – en ook in de WLO – vooral uitgegaan naar zoveel mogelijk natuurlijke systemen, met de Ecologische Hoofdstructuur als belangrijkste boegbeeld. Voor de komende jaren is het echter van belang om visies te ontwikkelen voor de gebieden buiten de EHS en andere beschermingsgronden dan uitsluitend natuur. Nodig zijn samenhangende visies, waarin zowel de historische als de ecologische waarden worden versterkt.

Hoewel er veel kritiek mogelijk is op de vertraagde uitvoering en de invulling ervan, mogen we de EHS als een succes beschouwen. Op dit moment is het echter vooral het landschap dat om aandacht vraagt. De discussie over de ‘verrommeling’ is de laatste jaren hoog opgeleaid en een tv-programma als Landroof trekt onverwacht veel aandacht. Een vorige regering, die over het algemeen weinig interesse had in ruimtelijke ordening en in natuur en landschap, kondigde in de Nota Ruimte de aanwijzing van twintig Nationale Landschappen aan. Vooralsnog vormen ze geen sterke planologische categorie, maar ze maken wel duidelijk hoezeer het landschap de laatste jaren op de agenda is komen te staan (Renes, 2008).

‘Vergeten’ onderwerpen

Binnen de landschapsecologie wordt landschap gedefinieerd in termen van relaties tussen abiotische natuur, biotische natuur en de mens. Een goed voorbeeld is de volgende definitie: “een landschap is een relatiestelsel dat is ontstaan en in stand gehouden door een samenstel der werkingssferen en dat een door zijn uiterlijke verschijningsvorm te onderscheiden deel van de terrestrische ruimte is” (Schroevers, 1982). Definities als deze maken duidelijk dat landschap vraagt om een brede, interdisciplinaire aanpak. In de definitie – en in bredere zin binnen de Nederlandse landschapsecologie – wordt de aandacht wel sterk getrokken naar de fysisch-geografische en de ecologische kanten van het landschap. Andere onderwerpen die voor de omgang met het landschap van groot belang zijn, krijgen minder aandacht.

Het eerste onderwerp dat minder aandacht krijgt is de mens. Landschappen krijgen pas hun betekenis door de mens; mensen vormen, hervormen en vervormen het landschap. De definitie die de Europese Landschapsconventie hanteert: “Landschap is een gebied, zoals waargenomen door mensen, waarvan het karakter het resultaat is van de actie en interactie tussen natuurlijke en/of menselijke factoren”, impliceert zelfs dat er zonder mensen geen landschap bestaat.

Een tweede onderwerp dat in meer of mindere mate ‘vergeten’ wordt is het omstreden karakter van landschappen. Juist omdat ze onze dagelijkse leefwereld vormen, voelen veel mensen zich zeer betrokken bij landschappen. Tegelijk blijken verschillende groepen elk hun eigen ideaalbeeld van een landschap te hebben: bewoners willen een aangename leefomgeving, boeren willen een landschap waarin ze goed uit de voeten kunnen, veel toeristen zien het liefst een landschap waarin ‘de tijd stilstaat’. Voor de meeste gebruikers spelen de historische verhalen en de esthetische kwaliteiten van het landschap een grotere rol dan bij de meeste wetenschappelijke verhandelingen over landschap.

Het derde onderwerp is de geschiedenis van het landschap. De Amerikaanse geograaf Donald Meinig stelt: “... one aspect [of landscape] is so pervasive as to be easily overlooked: the powerful fact that life must be lived amidst that which was made before. Every landscape is an accumulation” (Meinig, 1979). Iedere generatie neemt het landschap over van vorige generaties, brengt er meer of minder ingrijpende veranderingen in aan en geeft het weer door aan een vol-

HANS RENES

Dr. J. Renes Faculteit
Geowetenschappen, Sociale
geografie en Planologie,
Universiteit Utrecht. Postbus
80.115, 3508 TC Utrecht
j.renes@geo.uu.nl

Foto Harry van Oosterhout,
bvbeeld.nl.
Ontmantelde steenfabriek aan
de Waal bij Nijmegen.



gende generatie. Omdat het landschap vrijwel nooit volledig wordt vernieuwd, ligt het vol met de sporen van vroegere bewoners en gebruikers. De bestaande inrichting, rechten en gebruiksvormen sturen de tegenwoordige en toekomstige ontwikkelingen (padafhankelijkheid).

Referentiebeelden

Nederland kent een relatief sterk natuurbeleid en een zwak landschapsbeleid. Dat heeft, behalve met een effectieve ecologische lobby, zeker te maken met een systeem van ruimtelijke ordening waarin vrijwel alles onderhandelbaar is. Dat de grondprijzen in het Groene Hart zo hoog zijn, komt mede doordat alle partijen ervan uitgaan dat ieder stukje ooit wel een keer bouwgrond zal worden. Kenmerkend is, dat een belang dat als ‘nationaal’ wordt gepresenteerd – de Nationale Landschappen – door de rijksoverheid direct wordt overgedragen aan de provincies, terwijl in de praktijk de autonomie van de gemeenten in de nieuwe Wet op de ruimtelijke ordening alleen nog maar groter is geworden.

Het landschapsbeleid heeft echter ook een inhoudelijk probleem, namelijk de onduidelijke toekomstbeelden. Voor ecologen (en voor de EHS) is de referentie vaak een landschap zoals dat zonder menselijke invloed zou hebben bestaan. Dat is uiteraard geen realistisch einddoel, maar

biedt wel een duidelijke richting. In het landschapsbeleid missen we dat vooralsnog. Vaak wordt het landschap rond 1900 als referentie genomen, omdat dat wordt gezien als een soort climax van de hoogste landschappelijke en biodiversiteit in de geschiedenis. Dit referentiebeeld wordt bijvoorbeeld impliciet gehanteerd door de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, die mede dankzij dit aansprekende beeld is uitgegroeid tot de krachtigste lobbyorganisatie voor het historische cultuurlandschap. De meeste vertegenwoordigers van de cultuurhistorische vakwereld voelen echter weinig voor zo’n vast referentiepunt. Zij kijken meer naar de hoeveelheid historische informatie in een landschap, die afneemt bij zeer grootschalige ingrepen, maar die door kleinschalige ingrepen nog altijd kan groeien. Dergelijke genuanceerde uitgangspunten blijken echter buiten de vakwereld minder aan te spreken.

Literatuur

Renes, H., 2008. Nationale Landschappen; een bruikbaar concept voor het beheer van cultuurlandschappen? *Geografie* 17 (3): 6-10.

Schroevers, P.J. (red.), 1982. Landschapstaal; een stelsel van basisbegrippen voor de landschapsecologie. Wageningen. Pudoc. p. 37.

Meinig, D.W., 1979. The beholding eye; ten versions of the same scene. In: D.W. Meinig (ed.). *The interpretation of ordinary landscapes; geographical essays.* New York/Oxford. p. 44.